

категорий. Кроме того, они являются и основным стилеобразующим фактором, поскольку, эксплицируясь определенным набором языковых средств, способствуют ассоциативным контаминациям, которые и порождают определенные стилистические эффекты. Выявление данных категорий в художественном тексте дает возможность, с одной стороны, установить особенности взаимодействия лексико-грамматического и стилистического уровней его организации, направленных на формирование читательских ассоциаций как условия декодирования смысла, а с другой – определить особенности авторского мировосприятия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бендетович, Г. Б. Семантическая неопределенность слова как прагматическое явление / Г. Б. Бендетович // Стил. – 2007. – № 6. – С. 35–48.
2. Васильева, А. Н. Художественная речь / А. Н. Васильева. – М.: Русский язык, 1983. – 255 с.
3. Гальперин, И. Р. Информативность единиц языка / И. Р. Гальперин. – М.: Высш. шк., 1974. – 175 с.
4. Лотман, Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – М.: Искусство, 1970. – 384 с.
5. Фатеева, Н. А. Поэт и проза. Книга о Пастернаке / Н. А. Фатеева. – М.: Новое лит. обозрение, 2003. – 400 с.
6. Щерба, Л. В. Спорные вопросы русской грамматики / Л. В. Щерба // Русский язык в школе. – 1939. – № 1. – С. 10–21.

Куліковіч У. І. (Мінск, Беларусь)

ЛІНГВІСТЫЧНЫЯ ПОГЛЯДЫ МАКСІМА ТАНКА

Творчая спадчына Максіма Танка, без перабольшання, – адмысловы тастамент, у якім, як у лютэрку, адбілася гісторыя народа і краіны цягам XX стагоддзя, мудрае завяшчанне вучыцца жыццю, быць праўдзівым перад грамадствам. У вершах паэта побач з рамантызацыяй рэвалюцыйных падзей, можна знайсці асабістыя прызнанні, што яму па жыцці даводзілася насіць не толькі ганаровыя вопраткі «аратага, сейбіта, рабочага, абаронцы краіны», але і «стракатыя, бліскучыя, яркія маскарадныя касцюмы Рамэа, Дон Кіхота, Фаўста» (верш «Стрэлкі гадзінніка»). Гзн. прытасоўвацца ча сам да неспадзяваных абставін – дзеля ўратавання жыцця.

Таму вывучэнне дзейнасці гэтага мужнага творцы – справа годная, актуальная, карэбная. Каб спазнаць глыбіню таленту асобы, назапасіць даследчыцкі вопыт, пра час у які давалося жыць пакаленню Максіма Танка. Тым больш, што сам мастак слова, на наш погляд, неаднаразова заклікаў да такой пачэснай працы «думнае грамадства» (У. Дубоўка), калі гаварыў: «Время – самый строгий судья. И мы к нему обращаемся, когда хотим быть справедливыми в оценках того, что стало с нами, с нашей республикой за годы Советской власти» [1, с. 2124; с. 236]. «Время и человек – едины. Подлинная ценность человека состоит в том, каким он делает время, в которое живет» [1, с. 219].

Задача артыкула – праз сістэматызацыю сказанага Максімам Танкам у публіцыстычных артыкулах стварыць канцэпцыю поглядаў паэта на сутнасць мовы, яе ролю ў жыцці грамадства, акрэсліць праблемы беларускай сістэмы пісьма праз вывучэнне арфаграфіі артыкулаў публіцыста. Матэрыялам для даследавання сталі 132 артыкулы, змешчаныя ў 13 томе Збору твораў пісьменніка [1], як вынік эмпірычных назіранняў за тагачаснымі падзеямі.

Колькасць прац, дзе аўтар разважае над моўнымі пытаннямі, невялікая. Усяго з дзясятка. Але і яны дазваляюць сцвярджаць пра эрудыцыю народнага паэта, сведчаць пра яго моўную кампетэнцыю.

Па-першае, Максім Танк быў перакананы, што мова – аснова ўсяго ў сацыюме: яна творыць чалавека, грамадства, нацыю, спрыяе фарміраванню нацыянальнай свядомасці, з’яўляецца адным з асноўных аб’ектаў супрацьстаяння розных сіл у барацьбе за нацыянальную ідэю: «Лёс народа і мовы – непадзельны, – сцвярджаў паэт, – незалежна ад таго, гэта вялікі ці малы народ» [1, с. 289]. Каб лічыцца творчай асобай, «для гэтага ў першую чаргу неабходна мова. Ад яе пачынаюцца дарогі да праўды, любові, прыгажосці – дарогі да людскіх сэрцаў» [1, с. 289]. Знішчэнне народа заўсёды пачынаецца са знішчэння яго мовы. Так, прынамсі, сцвярджае Максім Танк, рабілі ўсе захопнікі ў дачыненні да Беларусі: «Поработители разного происхождения не единожды пытались стереть имя белорусского народа, запретить его язык, его историю» [1, с. 210] (1978).

Па-другое, мова, на думку Максіма Танка, – незаменная захавальніца калектыўнага вопыту чалавецтва які выражаецца ў значэннях слоў і ўстойлівых выразаў, у каштоўнасцях асабістых. «Нават мова самага малаго народа – з’ява непаўторная, – пісаў ён... *Ёсць незлічоная колькасць непаўторных слоў, адценняў, колераў, пахаў у мове кожнага народа, якімі народ-словатворца няспынна папаўняе сваю зачараваную скарбніцу мовы*» [1, с. 289]. Для пісьменніка доўгі час такімі словамі былі найменшыя рэвалюцыйных паняццяў: «Есть слова, горячие, как пламя, прекрасные, как сама жизнь. Эти слова – Ленин. Революция. Октябрь. Они всегда с нами – в наших делах, в наших мыслях» (1976) [1, с. 52].

Гонар і слава беларусаў – іх нацыянальная мова. Гэта трэці тэзіс, які вынікае з аналізу лінгвістычных поглядаў Максіма Танка. На ёй, як зазначае пісьменнік, творчым геніем Івана Шамякіна, Васіля Быкава, Івана Чыгрынава, Івана Навуменкі, Івана Пташнікава, Янкі Брыля, Пімена Пачанкі, Максіма Лужаніна, Рыгора Барадуліна, Генадзя Браўўкіна, Анатоля Вяцінскага, Кастуся Кірэенкі, Ніла Гілевіча і іншых [1, с. 244–245] створана геніяльная літаратура, якую ведаюць і цэняць у свеце.

У складаныя часы гістарычных катаклізмаў менавіта беларуская мова дапамагала нам, беларусам, заставацца стойкімі, не губляць веру ў перамогу вясці змаганне за сваю незалежнасць: «Живое слова белоруских писменнікаў шло да байцоў на перадавы пазіцыі, у партызанскія атрады, уздымала народ на вызваленчую барацьбу» [1, с. 52].

Аднак за гады савецкай ўлады, з горыччу прызнае паэт, беларуская мова згубіла сваё нацыянальнае аблічча. «Толькі за гады нігілістычных адносін да беларускай мовы мы панеслі такія страты, што нават акадэмічныя слоўнікі не могуць іх уваскрасіць. І не дзіва, што сённяшняя мова, асабіва нашых газет, стала такой шэрай і беднай, калі нават і мы, пісьменнікі, у слоўнай рудзе сваіх твораў знаходзім усё менш самародных залацінак» [1, с. 289]. Таму неадкладна, на яго думку, творчыя саюзы, усе неаб’якавыя людзі павінны прыступіць да працы, каб нармалізаваць «становішча з беларускай мовай у рэспубліцы, з мовай, якая за гады розных валонтарысцкіх эксперыментаў выпала з нармальнага кругавароту жыцця, ужывання ва ўстановах, ВНУ, школах» [1, с. 288], спыніць «гэтую небяспечную эрозію, якая пагражае не толькі нашай, але і ўсёй шматнацыянальнай савецкай культуры» [1, с. 288]; зрабіць беларускую мову адзінай дзяржаўнай мовай у Беларусі: «Ад гэтага руская мова дзякуючы гістарычным традыцыям і бізкасці не страціла б сваёй ганаровай пазіцыі, як мова, на якой загаварыла Вялікая Кастрычніцкая рэвалюцыя, як мова міру і дружбы нашых братніх народаў» [1, с. 289].

Прэстыжу беларускай мовы спрыяе таксама праца перакладчыкаў. Любы пераклад класікаў рускай літаратуры (напрыклад, Пушкіна) – гэта экзамен на сталасць паэта і, можа, больш – літаратуры, «сведчанне аб яе росце, развіцці і культуры» [1, с. 86] (1950). Такія пераклады з адной мовы на другую спрыяюць «расшырэнню про-

блематики наших произведений, совершенствованию их художественного строя, побуждают к новым поискам в области языка, формы, изобразительных решений» [1, с. 191] (1977). Адзінае патрабаванне да перакладчыка – прафесіоналізм. У лімаўскай публікацыі «Беспадстаўныя абвінавачанні» (1954) М. Танк у саўтарстве з А. Куляшовым, П. Глебкам, А. Астрэікам даводзіць актуальныя і для сённяшніх перакладчыкаў ісціны: «... у мастацкім творы перакладаюцца не асобныя словы, а сэнс, сістэма вобразаў» [1, с. 121].

Стаўленне да рускай мовы – гэта чацвёрты напрамак лінгвістычных поглядаў нашага народнага паэта. «... Рускую мову, – з гонарам прызнаецца Максім Танк, – любяць беларусы, як родную» [1, с. 141], паколькі на ёй пісалі Ленін, Пушкін, Талстой, паколькі яна з’яўляецца мовай «дружбы ўсіх народаў нашай Радзімы, мовай свабоды і міру» [1, с. 244].

Акрамя гэтага, рускую мову трэба цаніць і паважаць яшчэ і за тое, што як сродак міжнацыянальных зносін у Савецкім Саюзе яна зрабіла створанае беларускімі аўтарамі на беларускай мове «достоянием союзного и зарубежного читателя» [1, с. 219], паспрыяла абмену духоўнымі каштоўнасцямі, заўжды «стимулирует расцвет самобытной литературы белорусского народа» [1, с. 220]. У сувязі з гэтым, «наибольшей похвалы заслуживают русские писатели-переводчики, своим вдохновенным трудом помогающие Белорусской Советской Социалистической Республике быть на виду у всей планеты со своей легендарной партизанской славой, со своими сегодняшними трудовыми успехами, с проявлениями чувства дружбы и братства» [1, с. 221].

Мова артыкулаў таксама засведчыла лінгвістычныя прыярытэты аўтара, яго стаўленне да асобных лексічных, арфаграфічных, граматычных нормаў. Публікацыі Максіма Танка, дазваляюць устанавіць храналогія бытавання асобных лексічных адзнак. Напрыклад, да 1948 г. паэт у якасці поўных сінонімаў ужываў назоўнікі журнал і часопіс «рад вершаў, якія друкаваліся ў мінскіх газетах і *журналах*» [с. 47] (1940). Пасля 1948 г. паўсюдна бачым толькі назоўнік часопіс: «частка вершаў ... друкавалася ў часопісах і газетах» [1, с. 55].

Пры перадачы на пісьме акання, якання, дзекання, цекання пісьменнік не быў паслядоўным, як і тагачасныя вучэбныя дапаможнікі па беларускай мове. У асобных выпадках ён ігнараваў прадпісанні правілаў беларускай арфаграфіі. Там, дзе правіламі рэкамендавалася пісаць на стыку кораня і суфікса цк [2, с. 37] згодна з фанетычным прынцыпам, Максім Танк выкарыстоўваў марфалагічны – захоўваў кс. Відаючы таму, каб унікаць непазнавальнасці значэння слова: «Пасля допытаў у Глыбоцкай дэфензіве...» [1, с. 50].

Традыцыйныя напісанні літары е ў першым складзе перад націскам у словах не лаянскага паходжання ў многіх выпадках паэт замяняў фанетычнымі – захоўваў літару я: нелягальна [1, с. 71], на пяроне [1, с. 75], абяліскаў [1, с. 79]. У тым ліку і ў славянскім імені Пятрусь захоўваў літару я ў няпершым складзе перад націскам: «Пятруся Броўкі» [1, с. 53]. А вось з выбарам літары я ў складаных словах паэт так і не вызначыўся. Пісаў то я, то е: «кіруючыся ўласнай вядлікадушнасцю» [1, с. 125] і «рад кахання падмяніў» [1, с. 126]. Гэта, на наш погляд, было абумоўлена недасканаласцю правіла і тых прыкладаў, што падаваліся ў ім. Так, у параграфі 16 Правілаў [2, с. 22] не гаворваліся выпадкі напісання літары я ў складаных словах і ролі пабочнага націску.

Пры перадачы цекання пісьменнік арыентаваўся на арфаэпію і ўласны вопыт аднясення слова да запазычанай лексікі, без уліку суфіксаў і «злучэнняў суфіксальнага паходжання -ін-, -ір-, -ёр-, -еец-, -ейск-», прадуглежаных Правіламі [2, с. 34]: «*смярцельна баяцца*» [1, с. 50], балатыравацца [1, с. 87].

Да 1949 г. асобныя так званыя «рэвалюцыйныя» словы Максім Танк пісаў згодна з традыцыяй 20-х–30-х гг. – праз літару о замест а: Вяроўны *Совет* БССР [1, с. 44],

«*савецкага* патрыёта», «*Савецкага* Саюза» [1, с. 53], а назоўнік большэвік, вытворны прыметнік большэвіцкі [1, с. 87] пісаліся ім з літарай э і ў пазнейшы час – да 60-х гадоў ХХ ст.

Не было аднастайнасці і ў напісаннях па-руску асобных беларускіх уласных імёнаў. Напрыклад, прозвішча аўтара пенталогіі «Трывожнае шчасце» Максім Танк нават у адным і тым жа артыкуле пазначаў як «роман И. *Шемякина*» [1, с. 225] і «Ивана *Шамкина*» [1, с. 228] (1980).

Недасканаласць арфаграфічнай сістэмы выяўлялася нават у адным сказе. Так, яшчэ ў 1949 г. ён пісаў: «Калі ў даваеннай Польшчы зборнікі твораў найбольш вядомых і папулярных паэтаў і празаікаў выходзілі толькі ў сотнях *экземпляраў*, дык цяпер, напрыклад, кніжка *Л. Рудніцкага «Старое і новае»* выйшла тыражом звыш 100 тысяч *экземпляраў*» [1, с. 71]. Як бачым, складаны выпадак перадачы гука [э] ў іншамоўнай лексіцы з найшоў адлюстраванне ў варыянтным правапісе назоўніка *экземпляр*.

Паслядоўна публіцыстыка Максіма Танка адлюстравала дзеянне арфаграфічнага закона перадачы на пісьме індыўдуальных назваў людзей, якія ўжываюцца як агульныя назвы ў нагадлівым сэнсе. Усе прозвішчы такіх асоб, згодна з палітычнымі абставінамі таго часу, пісаліся аўтарам з малой літары: «Працэс раскрыў чорную работу кіраўнікоў *даваеннай* Польшчы, генштаба, здраднікаў і гітлераўскіх агентаў – *мядзін-ска-касіцкаўскіх, марачэўскіх, бжаў, коцаў* і іншых...» [1, с. 71]; пілсудчыкаў [1, с. 79], «Узброку, ціхачом, як прафесіянальныя злачынцы, каты з дэфензівы пры дапамозе сваіх агентаў – *астроўскіх, акінчыцаў, дучкевічаў* – забівалі ў падвалах Бярозы *Каргузскай* лепшых сыноў нашай зямлі» [1, с. 135]. Гэтае ж прадпісанне дзейнічала і ў дачыненні да географічных найменняў: «печы *майданэжаў і асвенцымаў*» [1, с. 61].

У публіцыстычных артыкулах Максім Танк выявіў сябе як творчая асоба, для якой мова – найважнейшы духоўны скарб грамадства, паказчык багацця і незалежнасці нацыі. На яго думку, задача беларусаў – пераадолець нігілістычнае стаўленне да сваёй мовы, культываванае ў савецкі час, вярнуць ёй былую славу, мілагучнасць нацыянальную адметнасць.

Яшчэ ў 1936 г. ён пісаў: «Отставание – национальная наша болезнь. А из-за отсутствия своих школ она стала хронической. Психология молодого поколения формируется (за исключением разве только фольклора и некоторых живых до сих пор национальных традиций) под влиянием чужой литературы, чужого искусства» [1, с. 189].

Наша мовазнаўства, на жаль, таксама «хварэе» на адставанне ў вывучэнні лінгвістычных поглядаў Максіма Танка і іншых знакамітых і прызнаных мастакоў слова, вопыт якіх мог бы засперагчы нас ад многіх не да канца прадуманых рашэнняў, дапамог больш аб’ектыўна глянуць на працэс нармалізацыі беларускай мовы.

У прыватнасці, арфаграфія твораў Максіма Танка засведчыла шэраг актуальных праблем нашай сістэмы пісьма, непазасцярожанасць і складанасць асобных правілаў, якія часткова былі ўдасканалены толькі ў 2008 г.

ЛІТАРАТУРА

1. Танк, М. Збор твораў : у 13 т. / М. Танк / НАН Беларусі, Ін-т літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск : Беларус. навука, 2006–2012. – Т. 13 : Публіцыстыка. – 2012. – 971 с.
2. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мінск : Выд-ва Акадэміі навук БССР, 1959. – 160 с.